

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11069564>

UDK: 311.4

SURXONDARYO VILOYATIDA PARRANDA GO'SHTI ISHLAB CHIQRISH DINAMIK TENDENSIYALARI

Bobomuratov Imomqul Islamovich

Termiz davlat universiteti

katta o'qituvchisi

imomkul1964@gmail.com

ANNOTATSIYA. Maqolada parranda go'shti ishlab chiqarish darajasi va nisbatlari tahlil qilingan. Surxondaryo viloyati va respublika darajasida parranda go'shti ishlab chiqarish darajasi va o'sish sur'atlari o'zaro taqqoslangan. Bundan tashqari viloyat tumanlari kesimida parrandalar soni va parrandachilik mahsulotlarini yetishtirish darajasi o'rganilga

Kalit so'zlar: oziq ovqat xavfsizligi, statistika, parrandachilik, mahsulot, tuxum, go'sht, mahsuldorlik, parrandalar bosh soni, miqdoriy ko'rsatkichlar, sifat ko'rsatkichlar, tuxum berish davri, ozuqa xarajatlari.

АННОТАЦИЯ. В статье анализируются уровень и пропорции производства мяса птицы. Сравнивались уровень и темпы роста производства мяса птицы в Сурхандарьинской области и на республиканском уровне. Кроме того, следует изучить поголовье птицы и уровень производства птицеводческой продукции в районах области.

Ключевые слова: национальная экономика, продовольственная безопасность, статистика, птицеводство, яйца, продуктивность, поголовье птицы, яйценоскость, затраты на корма.

ABSTRACT. *More complete satisfaction of the needs of the country's population for high-quality and affordable locally produced products largely depends on the level of development of agricultural sectors, including poultry farming.*

Keywords: *national economy, food security, statistics, poultry farming, eggs, productivity, poultry numbers, egg production, feed costs.*

KIRISH

Mahalliy sharoitda mamlakat aholisining sifatli va arzon mahsulotlarga bo'lgan ehtiyojini to'laroq qondirish asosan qishloq xo'jalik tarmoqlarini, jumladan parrandachilikning rivojlantirish darajasiga bevosita bog'liq.

Jahon bo'yicha parranda go'shti jami yetishtirilgan go'sht hajmida 2020-2022 yillarda 39 foizdan ortiqni tashkil etdi va go'sht ishlab chiqarish hajmida yetakchi o'ringa chiqdi. Undan keyin cho'chqa go'shti 32%ni tashkil etgani holda oldingi yillarda yetakchi o'rinni egallab kelgan edi. Parranda go'shti ishlab chiqaruvchi yetakchi mamlakatlar sifatida AQSh (20 mln t), Xitoy (15 mln t), Braziliya (14 mln t)ni keltirish mumkin¹.

Bozor munosabatlari mamlakatlar xo'jalik yuritish tizimini yanada takomillashtirib borishni, iste'molchilar talablarini hisobga olgan holda mahsulot ishlab chiqarish raqobatbardoshligini rag'batlantirib borish zaruriyatini keltirib chiqardi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot metodologiyasini parranda mahsulotlarini ishlab chiqarish va mahsulдорligini oshirish bo'yicha mamlakatimiz hamda xorijiy olimlarning olib borgan ilmiy ishlari natijalari, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining parranda mahsulotlarini ishlab chiqarish va mahsulдорligini oshirishga oid farmon va qarorlari tashkil etadi. Shu bilan birga, rivojlangan xorijiy mamlakatlarda parranda mahsulotlarini ishlab chiqarish va mahsulдорligini oshirish modellarining o'ziga xos

xususiyatlarini o'rganish, O'zbekistonda parrandachilikni yanada rivojlantirish va davlat tomonidan qo'llab quvvatlash chora tadbirlarini amaliyotga kiritishda muhim ahamiyatga egadir. Parrandachilik rivojlanishi dinamikasini o'rganishda dinamikani statistik taxlil qilish ko'rsatkichlaridan: mutlaq o'sish, o'sish sur'ati, qo'shimcha o'sish sur'ati hamda sohada mavsumiylik tebranishlari darajasini o'rganish metodlaridan foydalanildi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Parrandachilik mahsulotlari dinamikasini iqtisodiy statistik tahlil qilish bir qator xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Jumladan, Ye. Darde tomonidan chorvachilik mahsulotlari va mahsuldorligini statistik taxlil qilish metodologiyasi ishlab chiqilgan bo'lib, unda vaqt qatorlarini tahlil qilish ko'rsatkichlari, vaqt qatorlarini analitik tekislash, vaqt modellarini tuzish va uni tahlil usullaridan keng foydalanilgan [7].

V.N. Afanasev, A.I. Markovalar parrandachilik mahsulotlar va mahsuldorligini o'rganishda ularni ikki guruhga olib o'rganadi: parranda mahsulotlarini bevosita parvarishlash bilan bog'liq mahsulotlar (tuxum, parranda go'ngi) va parrandalarni so'yish orqali realizatsiyasi bilan bog'liq mahsulotlar (parranda go'shti, par, pat) ko'rsatkichlarni aniqlaydi [4].

L. Gulyayev tomonidan parrandachilik mahsulotlari ishlab chiqarishning hozirgi holati va rivojlanish tendensiyalarini dinamik, monografik va taqqoslama tahlil usullaridan foydalangan [5]. Muallif parrandachilik sohasida mahsulotlarni yetishtirishdan tortib uni realizatsiya qilishgacha bo'lgan jarayonlarni qamrab oluvchi klaster tizimidan keng foydalanish hamda parrandachilik mahsulotlarini chuqur qayta ishlash bu tarmoqni rivojlantirishning zaruriy omili sifatida qaraydi.

Mahalliy olimlaridan X.R. Raxmankulov Surxondaryo viloyatida chorvachilik mahsulotlari tannarxini kamaytirish va xo'jaliklar rentabellik darajasini oshirish

masalalarini o'rganishda tipologik va analitik guruxlash, dinamik, taqqoslama va monografik tahlil usullaridan foydalanilgan. [8].

A.Xasanov chorvachilik mahsulotlari va mahsuldorligini tahlil qilishda vaqt qatorlarini tahlil qilish ko'rsatkichlari, vaqt modellarini tuzish, mavsumiylik va tasodifiy omillarini ta'sirini aniqlash, o'rtacha taqqoslash hamda korrelyasion regression usullardan keng foydalanilgan [10].

TAHLIL VA NATIJALAR

Mamlakat mintaqalari turlicha yer, moliyaviy va mehnat resurslariga ega ekanligi, turli xil mulkchilik va boshqaruv shakllarini – korporasiyalar, qishloq xo'jaligi kompaniyalari, moliyaviy va sanoat guruhlarini, uyushmalar va hamkorlik, kooperasiya asosida milliy iqtisodiyotni rivojlantirish uchun keng imkoniyatlari bilan ajralib turadi.

O'zbekistonda parrandachilikni rivojlantirish borasida bir qator hukumat qarorlari va me'yoriy huquqiy hujjatlar qabul qilindi, ular jumlasiga O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-sonli Farmoni, 2018 yil 13 noyabrdagi "Parrandachilikni yanada rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4015 sonli qarori hamda 2021 yil 14 iyundagi "Parrandachilikni rivojlantirish va tarmoq ozuqa bazasini mustahkamlashga qaratilgan qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-5146-son qarori hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "2022 — 2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmonini keltirib o'tish mumkin.

Natijada, respublikamizda oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, shuningdek, parrandachilikni rivojlantirish va tarmoqning ozuqa bazasini yanada mustahkamlash hamda parrandachilik yo'nalishidagi tadbirkorlik subyektlarini qo'llab-quvvatlash tizimi shakllantirildi.

O‘zbekistonda 2022 yilda barcha toifadagi xo‘jaliklarda parranda go‘shti ishlab chiqarish hajmi 265 ming tonnani, tuxum ishlab chiqarish – 8129 mln donani tashkil etdi. 1-jadval ma’lumotlari tahlilidan ko‘rish mumkinki, 2017-2022-yillarda O‘zbekistonda mol va parranda go‘sht ishlab chiqarish hajmi tirik vaznda 2725 ming tonna ishlab chiqarilgan bo‘lsa, 2021 yilda bu ko‘rsatkich 2635 ming tonnani etib, 2017-2022 yillar ichida o‘rtacha o‘shish sur‘ati 103,5%ni tashkil etgan. Parranda go‘shti tirik vaznda 2017 yildagi 133,5 tonnadan 265 tonnaga yetgan. Respublika bo‘yicha parranda go‘shtining jami ishlab chiqarilgan go‘sht hajmidagi ulushi o‘rganilayotgan davrlar ichida 5,84 %dan 9,72 % ga yetgan.

Taqqoslash uchun Surxondaryo viloyatida mol va parranda go‘shti hajmi tirik vaznda 177,5 ming tonna ishlab chiqarilgan bo‘lsa, 2022 yilda bu ko‘rsatkich 209,9 ming tonnani, o‘rtacha o‘shish sur‘ati o‘rganilayotgan davrlar ichida 103,4 %ni tashkil etgan. Respublikada o‘rtacha o‘shish sur‘ati bilan bir xil. Surxondaryo viloyatining respublikada mol va parranda go‘shti ishlab chiqarish hajmidagi ulushi 2017 yildagi 7,76 %da, keyingi oraliq davrlardagi ulushi bir oz kamayib, 2021 yilda 7,7%ni tashkil etib, 2017 yil ko‘rsatkichiga erishilgan.

Parranda go‘shti ishlab chiqarish hajmi viloyatda barcha toifadagi xo‘jaliklarda 2017 yildagi 2756 tonnadan keyingi davrlarda sezilarli kamayib, 2022 yilda 2700 tonna¹ni, bu davrlar ichida o‘rtacha o‘shish sur‘ati 97,9 %ni tashkil etgan. Tahlildan ko‘rishimiz mumkinki, parranda go‘shti ishlab chiqarish hajmi kamayish tendensiyasini kuzatishimiz mumkin. Bu esa o‘z navbatida parranda go‘shti ishlab chiqarishning respublika hajmida Surxondaryo viloyatining ulushining 2017 yildagi 1,5 % dan 2022 yilda 1,3 % atrofida bo‘lishiga olib keldi. Jami yetishtirilgan mol va parranda go‘sht hajmida parranda go‘shtining ulushi viloyatda mos ravishda 2 %dan 1 %dan ozroq oshiqni tashkil etdi. Bu ko‘rsatkich respublika ko‘rsatkichidan 7-8 marta kam.

¹ Dastlabki hisob kitoblarga ko‘ra

1-jadval

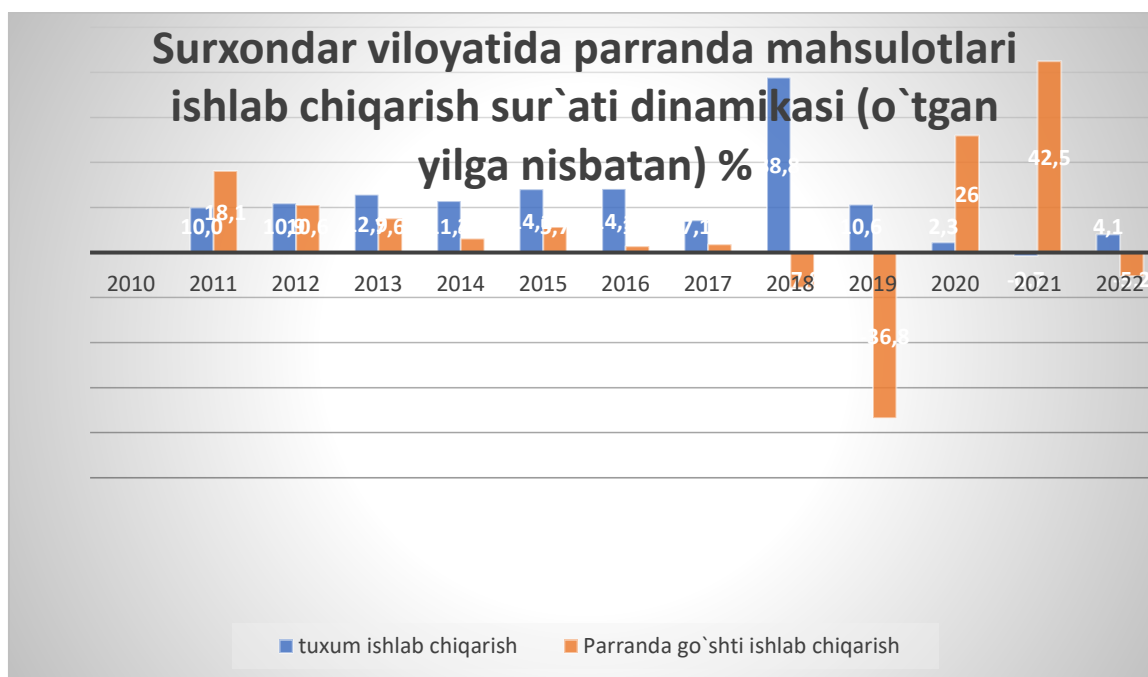
2017-2021 yillarda O'zbekiston va Surxondaryo viloyatida parranda go'shti ishlab chiqarish dinamikasi¹

Ko'rsatkichlar	Yillar						2017-2022 yillarda o'rtacha o'sish sur'at %
	2017	2018	2019	2020	2021	2022	
Parranda go'shti							
O'zbekiston respublikasi							
Mol va parranda go'shti, tirik vaznda ming tonna	2286,8	2430,5	2473,6	2519,6	2635	2725	103,5
Shu jumladan, parranda go'shti ming tonna	133,5	173	205,2	181,1	221	265	114,6
Jami yetishtirilgan go'sht hajmida parranda go'shtining ulushi %da	5,84	7,12	8,30	7,19	8,39	9,72	110,7
Surxondaryo viloyati							
Mol va parranda go'shti, tirik vaznda ming tonna	177,5	184,1	186,5	193,6	201,5	209,9	103,4
Respublika go'sht ishlab chiqarish hajmida viloyatning ulushi %da	7,76	7,57	7,54	7,68	7,65	7,7	99,8
Parranda go'shti, tirik vaznda ming tonna	2,7	2,5	1,6	2,0	2,3	2,7	100,0
Jami yetishtirilgan go'sht hajmida parranda go'shtining ulushi %da	1,55	1,38	0,86	1,04	1,16	1,28	117,2
Respublika parranda go'shti ishlab chiqarish hajmida viloyatning ulushi %da	2,06	1,47	0,78	1,12	1,06	1,03	89,1

¹ Stat.uz va surxonstat.uz ma'lumotlari asosida hisoblangan

Keyingi yillarda go'sht mahsulotlarining narxi sezilarli darajada oshdi. Bunga asosiy sabab ularni yetishtirish bilan bog'liq xarajatlari ko'payganligidir. Parrandachilik asosan mahsulotlari tez yetiluvchi va kam xarajat talab yetilishi hamda ularning tez qoplanishi sababli ularga bo'lgan talab oshgan;

Xukumat tamonidan parrandachilikni rivojlantirish va eksport faoliyatini rag'batlantirish barcha shart sharoitlar yaratib berilmoqda. Bu esa parrandachilik mahsulotlarining ko'payishiga va mahsuldorligining ortishiga olib keladi;

1-rasm. Surxondar viloyatida parranda mahsulotlari ishlab chiqarish sur'ati dinamikasi

XULOSA VA TAKLIFLAR

Yuqoridagi fiklardan kelib chiqib, Surxondaryo viloyatida parrandachilik sohasini yanada rivojlantirish uchun avvalo bu sohaga zamonaviy texnologiyalarni joriy etib, ishlab chiqarish jarayonlarini modernizatsiya qilish va tayyor mahsulotlari eksportini kengaytirish uchun quyidagi tadbirlarni amalga oshirish lozim:

- Surxondaryo viloyatida parrandalarning boshqa turlarini rivojlantirishni ommalashtirish zarur. Hududlarning shart-sharoitlardan kelib parrandalarning boshqa

turlari: oʻrdak, gʻoz, kurka, bedana, kaklik, tustovuq yetishtirish bilan shugʻullanadigan xoʻjaliklarni tashkil etish zarur;

▪ Parrandachilik mahsulotlarini tuxum va parranda goʻshti ishlab chiqarishni nafaqat koʻpaytirish bilan birga ularni qayta ishlash orqali mahsulot eksportini koʻpaytirish hamda parrandachilik chiqindilarni qayta ishlashni yoʻlga qoʻyish;

▪ Parrandachilik sohasining atrof muhitga taʼsirini kamaytirish, parranda kasalliklarini oʻz vaqtida bartaraf etish va ekologik toza mahsulot yetishtirishga eʼtibor berish;

▪ Viloyat hududida parranda mahsulotlari yetishtirishda import oʻrnini bosuvchi toʻyimli omuxta va vitaminlashtirilgan yem ishlab chiqarishni yoʻlga qoʻyish;

▪ Parrandachilikni rivojlantirishda parrandachilik bilan shugʻullanuvchi xoʻjaliklarda shu faoliyat bilan shugʻullanuvchi mutaxassislarni tayyorlash va aholi xoʻjaliklarida ularning tajribalarini oshirish;

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining “Parrandachilikni yanada rivojlantirish boʻyicha qoʻshimcha chora-tadbirlar toʻgʻrisida”gi PQ-4015-sonli Qarori. 2018 yil 13 noyabr <http://lex.uz>
2. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-sonli Farmoni. 2022 — 2026 yillarga moʻljallangan yangi Oʻzbekistonning taraqqiyot strategiyasi toʻgʻrisida. <http://lex.uz>
3. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-281-sonli Qarori, Parrandachilik sohasini davlat tomonidan qoʻllab-quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida. 2022 yil
4. Афанасьев В.Н.,Маркова А.И.(2003), Статистика сельского хозяйства: Учебное пособие.- М:Финансы и статистика, 272 стр
5. Гуляева Л.В.,Распутина А.В.(2007) Современные состояния и тенденции развития птицеводческих организаций Иркутской области. Известия ИГЭА №6 (56)
6. Дарде.Е.С. Статистический анализ и прогнозирование производства основных видов продукции животноводства(2011). Монография –М: ИНО, 109 с.

7. Нечаев В.И, Бершицкий Ю.И., Фетисов С.Д, Слепнева Т.Н. (2010) Современное состояние и тенденции развития птицеводства в России. Монография, Краснодар, 150 стр
8. Рахманкулов Х.Р.(1969) Резервы снижения себестоимости продукции и повышения рентабельности животноводства в колхозах Сурхандарьинской области. Автореферат диссертации по соисканию ученой степени кандидата экономических наук. (22 стр) Ташкент
9. Xatamov O., Bobomuratov I.(2019) Parrandachilikni rivojlantirishning hududiy iqtisodiy statistik tahlili. *Agroiqtisodiyot. ilmiy amaliy agroiqtisodiy joʻrnal.* 4(14) 64-66 b
10. Xasanov A.A.(2019) Chorvachilik mahsulotlari asosiy turlarini ishlab chiqarishning statistik tadqiqoti (Surxondaryo viloyati misolida) (b) Toshkent
11. Joʻraev F. D., Aralov G. M. Qishloq xoʻjalik mahsulotlari ishlab chiqarishning rivojlanish tendentsiyasini statistik tahlili *Multidisciplinary Scientific Journal* April, 2023 (31-43) <http://sjfactor.com/passport.php?id=22258>
12. Tukhtamurodov, A., Sobirov, Y., Toshaliyeva, S., Ibrayimova, D., & Feruz, M. (2024). Determinants of CO2 emissions in the BRICS. A dynamic Panel ARDL approach. In *BIO Web of Conferences* (Vol. 82, p. 06002). EDP Sciences.
13. Toxirovna, T. S. (2024). STEPS TO START A BUSINESS. *IMRAS*, 7(1), 718-720.
14. Toxirovna, T. S. (2024). BUSINESS CONDITIONS AND THEIR IMPORTANCE. *IMRAS*, 7(1), 722-722.
15. Toxirovna, T. S. (2024). THE SOCIO-ECONOMIC IMPORTANCE OF ENTREPRENEURSHIP. *JOURNAL OF MULTIDISCIPLINARY BULLETIN*, 7(1), 316-318.
16. Tokhirovna, T. S., & Khasanovich, J. E. (2024). THE NEED AND DIRECTIONS OF ENTREPRENEURSHIP SUPPORT. *IMRAS*, 7(2), 115-117.
17. Бобомуратов, И. (2021). ДАВЛАТ ТОМОНИДАН ҚЎЛЛАБ ҚУВВАТЛАШ-ПАРАНДАЧИЛИК САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ОМИЛИ СИФАТИДА. *Iqtisodiyot va taʼlim*, (5), 42-48.
18. Norqoʻchqor qizi Abdunazarova, S., & qizi Qulatova, M. M. (2024). MARKETING: MARKETING FAOLIYATI SAMARADORLIGINI BAHOLASH USULLARI. Results of National Scientific Research International Journal, 3(1), 183-193.
19. Bobomuratov, I. I. (2023). SURXONDARYO VILOYATIDA TUXUM ETISHTIRISHNING IQTISODIY STATISTIK TAHLILI. *GOLDEN BRAIN*, 1(18), 38-45.

20. Bobomuratov, I. I. (2023). SURXONDARYO VILOYATIDA PARRANDA GO 'SHTI YETISHTIRISHNING IQTISODIY STATISTIK TAHLILI. *SCHOLAR*, 1(18), 35-41.
21. Toshaliyeva, S. T. (2023). KICHIK TADBIRKORLIK SUB'EKT LARI OB'EKTIV ZARURLIGINI ASOSLASH. " *Экономика и туризм*" *международный научно-инновационный журнал*, 5(13).
22. Toshaliyeva, S. T. (2024). The use of dynamic econometric models in estimating the production volume of small business. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 226-232.
23. www.stat.uz O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi statistika agentligi sayti
24. www.surxon.stat.uz Surxondaryo viloyati statistika boshqarmasi sayti
25. <https://poultry.uz/ru>
26. <https://agrovesti.net> Профессионально об АПК